

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 39 – Sayfa / Page: 151-170
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.01.2018 Kabul/Accepted: 01.03.2018

ÂŞIK HIFZI'NIN ŞİİRLERİNDE KARS VE YÖRESİ DİL UNSURLARI

KARS AND THE LOCAL LANGUAGES IN THE POEMS OF THE ÂŞIK HIFZI

Dr. Öğr. Üyesi Veysi SEVİNÇLİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
vsevincli@hotmail.com

Öz

Âşık ile şair arasında tanım itibariyle çok ince bir çizgi vardır. Halk arasında eline saz alıp şiir söyleyene âşık, şiirlerini eline saz almadan dile getirenlere de genellikle şair denilmektedir. Adlarının şair ya da âşık olmasıyla çok da farklılık göstermeyen bu kişiler, dün olduğu gibi bugün de buldukları topluluğun sesi, nefesi, gözü ve kulağı olmuş ve olmaya da devam etmektedirler. Mehmet Emin Yurdakul: “Unutma ki şairleri haykırmayan millet / Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir” derken, şairleri, kişilerin dolayısıyla da toplulukların en kıymetlilerinden; onlarsız bir hayatın kimsesizlik, yalnızlık olacağını yüreктen hissetmektedir. Yunus Emre'nin “Söz ola kese savaşı söz ola kestire başı/ Söz ola ağılı aşu bal ile yağ ede bir söz” dizeleri ile şairlerin toplum hayatında gerektiğinde savaşı bitirecek, gerektiğinde insanı idama götürecektir kadar önemli bir yere sahip olduğunu vurgulaması boşuna değildir. Şair ve âşıklar için yukarıda belirttiğimiz, ifade ettiğimiz sıfatlar, bu kişilerin milletlerin hayatındaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda az bile kalır.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Sıtkı, Yöre, Dil, Ağız.

Abstract

There is a nuance between âşık and the poet in terms of definition. Persons who play saz and recite poetry are called âşık. Persons who recite poetry without playing saz are called poets. No matter how they are entitled, either âşık or poet continue to be the voice, breath, eyes and ears of the communities today as they used to be in the past. Mehmet Emin Yurdakul

says, "If the poets of a nation do not shout / Then its lovers are like orphans who become earth." He states that poets are venerable for nations; he believes that a life without poets is meaningless. One of poems of Yunus Emre inserts like that; "With a word a war ends, with a word a head is severed/ A word turns a poisonous meal into honey and oil." Here it is declared that the words of a poet may stop a war, may bring someone to death penalty. In this respect the importance of poetry is highlighted. The attributes we have expressed above for the poets and aşık remain even less when the influence of these people on the lives of the nations is taken into consideration.

Keywords: Âşık, Sıtkı, Region, Language, Dialect.

Giriş

Asıl adı Recep olan Âşık Hıfzı, 1893 tarihinde Kağızman'ın eski mahallelerinden biri olan Toprakkale'de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ağadede, annesinin adı Sona olup, lakapları Yakup Bey'den itibaren "Kıla Yakuplar"dır. Babası ancak "okuryazar" sayılabilecek kadar bir eğitime sahip olup, annesi ise ümmidir" (Küçük, 2007: 5). Bir çocuk için erken sayılabilecek bir yaşta (dört yaşında) okula başlaması, sekiz yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek "Hafız" lakabını almıştır. Kur'an kursu hocalığı yapması -hiç de yabana atılmayacak derecede- içi telmih ve istiarelerle dolu halk edebiyatı türlerinde eserler vermesi, divân mazmunlarını büyük bir ustalikle kullanması, daha o yaşlarda O'nun farklı bir yapıya, farklı bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir. Ülkesini, bayrağını savunan birçok bölge insanı gibi, O'da Ermeni çetecilerin hain kurşunlarıyla hayatını kaybederek, gerek bölge insanı ve gerekse Türk şiiri için bir kayıp olmuştur. 25 yıl gibi kısacık ömründe, geride, otuz iki koşma-destan, dokuz semaî, birer de sicilleme ve divan gibi ölümsüz eserlerin yanında; dört yaşında Telli ve sekiz aylık Hüsnüye adlarında iki kız; iki yaşında Haşim adlı bir erkek çocuk bırakmıştır. Hece ölçüsünün 8 ve 11'li şekliyle dile getirdiği şiirlerindeki duraklar, "4+4+3" ya da "6+5" şeklindedir (Alptekin-Şimşek, 1989: 145). Şiirlerinden de anlaşılacağı üzere, Bölge ağzına yeterince vakıf olmanın yanı sıra, aldığı dinî eğitimden kaynaklı olsa gerek; Arapça ve Farsça kelimelere son derece hâkim olduğu, yeri geldiğinde bu kelimeleri şiirlerinde ustaca kullandığı görülmektedir.

SEFİL BAYKUŞ*

Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu
 Yemez mi dağların kuş ile kurdu
 Katardan ayrıldın şahan mı vurdu
 Turnam teleklerin tellerin hani?

Türkiye Türkçesinde çok bilinen ve oldukça da tanınan “*şahin*” kuşuna yöre ağzındaki söyleyişte “ i > a ” şeklindeki bir değişimle “*şahan*” denilmektedir.

Aç mısın yok mudur ekmeğin aşın
 Odan ne karanlık yok mu ataşın
 Hanidir güveğin, hani yoldaşın
 Hani kapın bacan yolların hani?

Şiirlerdeki sözlerden de anlaşılacağı üzere duygusal bir psikoloji içerisindedir. Bunun yanında dil özelliği olarak, Türkiye Türkçesindeki “*ateş*” kelimesi yöre ağzında “ e > a ” ünlü değişimiyle kalınlık-incelik uyumuna (büyük ünlü uyumu) uydurularak “*ataş*” şekline, “*güvey*” kelimesi “ y > g ” değişimi ile “*güveg*” şekline dönüştürülmüştür. Ayrıca “*ev*” kelimesi mecazî olarak “*kapı baca*” şeklinde kullanılmıştır.

Burda yorğan, döşek, yastık var mıdır?
 Bu geniş dünyada yerin dar mıdır?
 Dalın tahta duvar, önün dar mıdır?
 Yeşil başlısonam, göllerin hani?

Yukarıdaki duygusal söyleyişler bu dörtlükte de devam etmektedir. Dil özelliği olarak ise şiirin bu dörtlüğünde geçen ve bir cins dışı ördek anlamına “*sunu*”, yöre ağzında, “ u > o ” seslerini değişimiyle “*sonu*” şeklinde bir telaffuza bürünmüştür.

Düğününde acı şerbet içildi
 Gelinlik esbabın dar mı biçildi?
 İlikle düğmeni göğsün açıldı
 N’oldu kemer beste bellerin hani?

Emmim kızı aç kapıyı gireyim

-
- Bu çalışmada kullanılan şiirler, Sait Küçük’ün Kağızmanlı Hırzı Hayatı - Sanatı – Şiirleri adlı eserden alınmıştır.

Hasta mısın hal hatırın sorayım
 Susuz değil misin bir su vereyim
 Çaylarda çalkanan sellerin hani?

Yöre ağzında “*elbise*” kelimesinin çokluğu “*esbab*”,
 “*çalkalan-*” fiilinin ise “*çalkan-*” şeklinde söyleyişlerine şahit
 olmaktadır.

Civan da canına böyle kıyar mı?
 Hasta başın can yastığa koyar mı?
 Ergen kıza beyaz bezler uyar mı?
 Al giy allı balam, şalların hani?

Yatarsın gaflette gamsız kaygusuz
 Nenni balam neni kalam uykusuz
 Hem garip, hem çıplak, hem aç, hem susuz
 Felek fukarası malların hani?

Sen de HIFZI gibi geçten uyandın
 Uyandın da taş yastığa dayandın
 Aslı Hanım gibi kavruldun yandın
 Yeller mi savruldu küllerin hani? (s.23-24)

Şiirin bütününde hakim olan duygusallık sonlara doğru daha
 da artmıştır. Bunun yanında Türkçede yaygın olarak kullanılan
 “*çocuk*” kelimesi, yöre ağzında “*bala*” olarak farklı bir söyleyiş,
 “*mezar*” kelimesi ise “*taş yastık*” gibi mecazî bir şekil almıştır.

EMMİ KIZI'NIN CEVABI

Emmimzâde küsmemişim ben senden
 Ölüm lal eyledi küllerim yoktur
 Eydi kametini büktü belimi
 Kalkamam ayağa hallarım yoktur.

Ben kuzuydum ayırdılar sürümden
 Dağlar kan ağladı âh u zarımdan
 Şahan vurdu şol kanayan yerimden
 Döküldü teleğim tellerim yoktur.

Şiirde “*boy*” kelimesi “*kamet*”, “*şahin*” kelimesi “*i > a*”
 değişimiyle “*şahan*”, Türkiye Türkçesinde işaret sıfatı olarak

kullanılan “*şu*” kelimesi ise Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan şekliyle “*şol*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağ iken gezerdim sol u sağlarda
Dolaşırdı maral gibi bağlarda
Bara düşmüş fidan idim bağlarda
Felek çok budadı dalları yoktur.

Düğünümde acı şerbet içildi
Gelinlik esbabım darca biçildi
Bedenimde çok yaralar açıldı
Kemer bağlayacak bellerim yoktur.

Türkçede yaygın olarak kullanılan “*sağ-sol*” ikilemesi yerine şiirde “*sol u sağ*”, “*ürün ver-*” birleşik fiili yerine “*bara düş-*” fiili kullanılmıştır. Ayrıca “*sağ*” kelimesi, cinas yapılarak hem “*taraf*”, hem de “*canlı, diri*” anlamında kullanılmıştır.

Yaren yoldaş beni düşlerde görsün
Görenler de hâlım hatırım sorsun
Yoldan gelip geçen Fatiha versin
Felek dilencisi mallarım yoktur.

Murgular içinde perlenir gezer
Döşürür desteyi ilacı düzer
Kiminin kökünden akar sim ü zer
Değer bin cevheri akar çiçekler

Şiirde Türkçede yaygın olarak kullanılan “*eş-dost*” kelimesi yerine “*yaren yoldaş*”, “*fatiha oku-*” fiili yerine “*fatiha ver-*” kullanılmıştır. Ayrıca “*uç-*” fiili yerine “*perlen-*”; “*toplamak, bir araya getirmek*” anlamına gelen “*der-, devşir-*” fiili yerine ise “*döşür-*” kullanılmıştır.

Türkçede “*kuş*” kelimesi yerine, Farsça karşılığı olan “*murg*”, “*gümüş ve altın*” birleşik yapı yerine ise “*sim ü zer*” yapısı kullanılmıştır.

Seherde açmağa evdi tezlendi
Gezindi güzeller otlar gizlendi
Hava bulutlandı güneş gizlendi
Yakışır mı bu dumana çiçekler

Kimi açmış kimi domurcuk olmuş
 Kiminin derdi var sararmış solmuş
 Kimisi sergerden boynunu burmuş
 Kimi dönmüş yay kemana çiçekler

Kimiler sıcaktan bezmiş soyunmuş
 Kimiler gölgede saklanmış sinmiş
 Kimiler eynine elvan giyinmiş
 Hoş geldiniz bu seyrana çiçekler

Yaygın olarak kullanılan “*acele et-*” fiili yerine “*iv- > ev-*” ve “*tezlen-*” fiili kullanılmıştır. Ayrıca “*tomurcuk*” kelimesi ise “*t > d*” değişimi ile “*domurcuk*” şeklinde bir telaffuz ile karşılaşıyoruz.

Diğer yörelerde pek kullanılmayan yöre ağzında kullanılan “*eynine elvan giyin-*” yani “*sırtına renkli renkli elbiseler giymek*” yapısı dikkate değerdir.

Kimiler piyale billûrî fülful
 Ne güzel yakışır süsene sümbül
 Kimisi ağarmış kimi kızıl gül
 Kimi benzer mor reyhana güzeller

Biz de sizler gibi bir gülşan idik
 Derd-i gam soldurdu zerişan idik
 Zaten de ezelden perişan idik
 Eyce saldı perişan çiçekler (s.24-26)

Metinde “*karabiber*” yerine “*fülful*”, “*güzel kokulu bir süs bitkisi, susam*” yerine “*süsen*” kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca “*gülşen*” kelimesi “*e > a*” değişimiyle “*gülşan*” şekline, “*iyice*” kelimesi, başta “*i > e*” değişmesi ve “*i*” ünlüsünün düşmesiyle “*eyce*” şeklinde bir yapıya dönüşmüştür.

TURNALAR

Sefil turnam bizim dilden anlamaz
 Ağırdır gövdesi dala konamaz
 Şahandan hafeder yere inemez
 Eyler dil şehri talan turnalar

Gözler bu meraktan doluktur ağlar
 Gözümün yaşından yarılır dağlar

Döğer sinesini göverir bağlar
O çalıp çığıran çalan turnalar (s.32)

Metinde “*şahin*” kuşu yerine “i > a” değışimiyle “*şahan*” telaffuzu vardır. Ayrıca “*kork-*” fiili yerine “*hafet-*”, “*yeşer-*” fiili yerine ise “*göver-*” fiili tercih edilmiştir. Bu kullanım âşık’ın tercihinden ziyade yöre unsurudur.

İSHAK KUŞLARI

Öteler her bağda neceler
Sanki ders almış heceler
Uzun mübarek geceler
Ereler ishak kuşları (s. 33)

Bağları sardı leşkeri
Talan oldu can şeheri
Nice bin gönül askeri
Kırallar ishak kuşları (s.35)

Metinde “*sağlık, sıhhat*” yerine “*can şeheri*; “*sağlığı kaybetmek*” yerine “*talán ol-*” fiili kullanılmıştır. Ayrıca “*nice*” kelimesi “i > e” şeklinde bir ses değışimine uğrayarak “*nece*” şeklini almıştır.

NE HOŞAYALİME DÜSTÜ SEVDİĞİM

Kaş kirpik hüsnüne vermiş ürişan
Mah yüzünde biri şöhret biri şan
Olmuşum zülfünde ben bir perişan
Etme tellerine kurban olduğum

Sandım hâr danesi konmuş gülşana
Hükme geldi can kafesten boşana
Kudret kaleminden n’ola nişana
Yolla hâllarına kurban olduğum (s.38)

Metinde “*güzellik, parlaklık*” yerine “*ürişan*”, “*gülşen*” kelimesi yerine “*gülşan*” kelimesi kullanmanın yanı sıra; “*ne ol-*” fiili, ölçü gereğı “*n’ol-*” şeklinde kullanılmıştır.

GEZEN KİM İDİ

Uçan kuşlar sizden haber sorayım
 Bu bağda gezip gelen kim idi
 Anasın yitirmiş yolun şaşırılmış
 Körpe maral gibi tezen kim idi (s.40)

SERİMİ SEVDAYA SALAN BU MUDUR

Artıkça tenimde deprenir ağrı
 Çay akar gözümde sineme doğru
 Kendi melek-sima cemali uğru
 Göz göre gönlümü çalan bu mudur? (s. 41)

Zulmet-i hicrimde nur-ı nihanım
 Zimistan içinde yaz u baharım
 Ağlama sabreyle çeşm-i didarım
 Bu canıma canan olan bu mudur (s. 42)

Metinde “kaç-” yerine “tez-” fiili, “*henüz büyümemiş mecazen küçük*” yerine “*körpe*” kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca ek fiilin “i-” (kim idi) ekleşmediğini görüyoruz. Ayrıca Farçada kış mevsimi anlamına gelen “*zemistân*” “e > i” şeklinde bir ses değişmesine uğrayarak “*zimistan*” şeklinde kullanılmıştır.

YAR EYLEN EYLEN

Gafilden şikârım fîrar eyledi
 Yâd avcı değilim yar eylen eylen
 Ezelden muhabbet şimdi ayrılık
 Eyledi canıma kâr eylen eylen

Karşımda görünür bağrım ezersin
 Yüz yüze gelende kaçıp tezersin
 Ne demişim neden kenar gezersin
 Gel kolun boynuma sar eylen eylen

Bilmem ağyar m’oldun yoksa naz mıdır?
 Göllerdeki ördek ile kaz mıdır?
 Çığırışır turnalar bahar yaz mıdır?
 İndirin başıma kar eylen eylen (s.43)

Metinde “av” yerine “*şikâr*”, “*bilinmeyen, yabancı*” yerine “*yâd*”; “*kaçmak, fîrar etmek*” yerine “*tez-*” fiili kullanılmıştır. Ölçü

gereği “*mi*” soru ekindeki ünlü düşerek kendisinden sonra gelen kelimeyle birleşmiş ve böylece hece ölçüsünde bozulmaya sebep olacak “*hece fazlalığı*” ortadan kalkmıştır.

YETENE KADAR

Göğsü bostan olmuş bitmiş şememe
Yüz bin şememeye değer bir meme
Hasta gönül ister memeden eme
Al kanı damardan atana kadar

Silse gözyaşımı baksa yüzüme
Hab-ı gaflet haram olsun gözüme
Körpe kuzu kimin alsam dizime
Desem neni nenni yatana kadar

Köşe-i zindanda dostun eline
Gâilim ben bağla zülfün teline
HIFZI'yım gözüm yok dünya malına
Olsa gün doğanda batana kadar (s.44)

Metinde “güzel kokulu kavun” anlamına gelen “şamama” kelimesi “a > e” değişimi ile “şememe” şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca “gibi” edatı metinde “kimin” şeklinde geçmekte ve göğüs kelimesinde de ses düşmesi (göğsü > göğsü) görülmektedir.

Şiirde geçen “gâil” kelimesi gerçekte Arapçadan gelen “kâil” kelimesi olup, “k > g” şeklinde bir ses değişmesine uğramıştır.

O CANANI GÖRESTİM

Uçan kuşlar siz mevlayı seversiz
Selam söylen o cananı görestim
Gönülden hatırıma düştü hayâli
Şirin can içinde canı görestim

Hanıdır maralım dumanlı dağlar
Derûnum âh çeker gözlerim ağlar
Hanı dudu kumrum balalı bağlar
Boyu selvi dal fidanı görestim (s.45)

Metinde “*göresi gel-*, *arzula-*” fiili, göçüşme (metatez) yapılarak “*görest-*” şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca sevgilisini “*maral*”a (dişi geyik, meral), sevgilisinin boyunu “*dal fidan*”a benzetmektedir.

“İç, gönül” yerine “*derûn*”, “*yavru*” yerine “*bala*” kelimeleri kullanılmıştır.

MERHABA

Geldiğin izlere kurban
Dediğin sözlere kurban
Sürmeli gözlere kurban
Kaşı kemanım merhaba (s.46)

UYAN GÖZLERİNE KURBAN OLDUĞUM

Ya uyan kalk ya al beni koynuna
Süsen gibi sarılayım boynuna
Uyku nedir âşıkların aynına
Uyan gözlerine kurban olduğum (s.47)

Metinde “*sevgilinin kaşı*” “*keman*”a benzetilmiş ve ayrıca “*göz*” yerine de Arapça “*ayn*” kelimesi kullanılmıştır.

GÜZELLEME

HIFZI der ki bahar geldi bu bağa
Çıkar gül döşürür düzer tabağa
Olmuş tülek terlan gelmez tuzağa
Sekişi hoş keklik niday-ı güzel (s.52)

AVCIYA SESLENİŞ

Hakikat bâbında bir penâhım var
Vird almışım günde yüz bin âhım var
Mağripten maşrığa azm-ı rahtım var
O yar nerelidir ben de oralı (s.53)

Metinde “*der-*, *topla-*, *bir araya getir-*” yerine “*döşür-*” fiili kullanılmış ve “*sevgili*”, “*sarı renkli*, *büyük peçeli*, *kartala benzer bir çeşit avcı kuşu* olan “*terlan*” la özdeşleşmiştir.

NİDEYİM

Bu kimdir seslendi beni uyarttı
Ağırdır muhabbet cismimi tarttı
Coştı günden güne efkârım arttı
Gittikçe divane oldum nideyim

Bir meyhane gördüm yücedir fevki
Bir kadeh mey içtim şirindir zevki

Aşkımı ürişan eyledi şefki
Şemine pervane oldum nideyim (s.54)

Metinde “uyandır-” fiili çeşitli ses olaylarıyla (-n- /-r-) ve (-dır- /-t-) değişikliğiyle “uyart-” ; “ne et-” birleşik fiili ünlü daralmasına (e > i) uğrayarak “nit-” şekline dönüşmüştür. Ayrıca “şevk” kelimesi ise “v > f” değişimine uğrayarak “şefk” biçiminde kullanılmıştır.

EY PİR-İ PENAİM

Ey pır-i penâhım bir himmet eyle
Tuta gör elimden yaman günüdür
Bugün korkuludur hasta vücudum
Varayım tabibe derman günüdür

Koşa gözler dahi yollara nazır
Kıratlı kadimim hazır ol hazır
Yetiş imdadıma Hazret-i Hızır
Bu garip serimin duman günüdür

şirde “tut-” fiili “tuta gör-” şeklinde tezlik fiiline dönüşmüştür. Anadolu ağızlarında pek görülmeyen “koşa” kelimesi ise “çifte, ikiz” karşılığında kullanılmaktadır.

Sorarsa hâlimi hele var nefes
Nefesim azaldı kesilmekte ses
Ey Hâki-i Mutlak olmuşum bakes
Kimsesiz kalmışım kurban günüdür

Ah yardan ümidi kestim de geldim
Vurduğu neştere küstüm de geldim
Elimi üstüne bastım da geldim
Yarama melhem kıl iman günüdür (s.56)

Metinde “can” kelimesi “nefes” karşılığında kullanılmış olup, “Merhem” kelimesi göçüşme (metatez) yoluyla “melhem”e dönüşmüştür.

AĞLAMA GÖZLERİM

Ağlama gözlerim Mevla kerimdir
Her daim rizigar böyle de kalmaz

Dermansız dert olmaz sabreyle gönül
Geçer bu ah u zar böyle de kalmaz

Âdem Seyfullah buğdayı yedi
Kıldı ihtiyarsız nehy-i Hüda'yı
Bildirdi affeyle bay-ı gedayı
Affeder ol diğar böyle de kalmaz

Kaldı ataş içre İbrahim Halil
Tevekkül babını eyledi delil
Ataşı gülistan eyledi Celil
Gördüler söndü nar böyle de kalmaz (s.58)

Rûzigâr kelimesi metinde “û > i” değişmesine uğrayarak “rizigar”, “sabır eyle-” kelimesi “ı” sesinin düşmesi neticesinde bitişik olarak “sabreyle-”, “afv eyle-” fiili de “v / f” ünsüzlerinin birbirinin karşılığı olması sebebiyle “affeyle-” biçiminde kullanılmıştır.

GÖNÜL

Oturur kapıda hem küşat olur
Gâhî cehaletten gâh irşat olur
Gâhî çiçek misli güler şâd olur
Gâhî gam gün ağlar biçare gönül (s.62)

YAR YAR

Gece gündüz zikrim virdim hayalim
Olmuştur dilimde süftugu yar yar
Azalarım dile geldi söyledi
Tâ baştan ayağa der kamu yar yar (s.64)

Metinde, diğer bölge ağızlarında pek kullanılmayan “küşat ol-” (mutlu olmak) fiili kullanılmıştır. Ayrıca “süftügu” kelimesi Farsçadaki “güftü ü gu” (dedikodu) terkininin bozulmuş şeklini andırmaktadır.

HIFZI'yı Kerem'den şen mi sanarsın
Yanarım billahi yer gök anarsın
Yaklaşma sevdiğim sen de yanarsın
Uzaktan serime serp bir su yar yar (s.64)

şiiirinde Kerem ile Aslı Hikâyesi'ne telmih yapmanın yanında “*sanırsın*” kelimesi yöre ağzına uygun olarak “*sanarsın*” şeklinde söylenmiştir.

DİLBER

Kaddın elif'lemiş tübadan fidan
Kes kurban sevdiğim bu candır fedan
Ben bir pervaneyim sen bir şamadan
Yansam da eylerim pervâzı dilber (s.65)

Bu şiirde sevgilisini “şamdan”a (şamadan), kendisini de onun etrafında dönen bir “pervane”ye benzetmiştir.

KIYMA CANIMA YAR YAR

Aç o gönül gözünü
Bak çibanıma yar yar
Dün ü gün vird oluπτur
Bu zebanıma yar yar

Yüreğim ocak oldu
Ocaktan sıcak oldu
Burçlara bucak oldu
Bak dübânıma yar yar (s.70)

Metinde “*vird oluπτur*” (zıkr etmiştir) fiilinde, Türkiye Türkçesinde kullanılan “-mİş, -mUş” öğrenilen geçmiş zaman eki yerine Eski Anadolu Türkçesinde görülen “-Up” öğrenilen geçmiş zaman eki kullanılmıştır. Ayrıca “duman” kelimesi de bozulma neticesi “dübân” şekline dönüşmüş olsa gerek.

DİVANE GÖNÜL

Nur-ı ak âlemi kıldı ürişan
Nakşını kalbimde eyledim nişan
Bıraktı hayrete kıldı perişan
Saldı gözyaşımı revane gönül

Çalkanır çeşmimde göller sonalar
Ötüşür dilimde yüz bin semalar
Her taşı bir gamdan yaptık binalar
HIFZI düştü meskan ayvana gönül (s.72)

Metinde “*ruşen*” kelimesi başa ünlü eklenmek suretiyle Türkçe yapıya uydurularak (Türkçede kelime başında “r” sesi bulunmaz) “*ürişan*” (parlak, çok aydınlık) şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca “*mesken*” kelimesi de yöre ağzında “*meskan*”a dönüşmüştür.

MÜBAREK OLSUN

Eller bayram eder ben yas çekerim
Mor menekşe gibi boyun bükerim
Alıştı vücudum misal-i Kerem
Aslı can bayramın mübarek olsun (s.75)

Türkçede yaygın olarak ölülerin arkasından yapılan “*yas tutmak*” deyimini yöre ağzında “*yas çekmek*” şeklinde yer almaktadır.

FAKİR

Duvarlar perdesi ipek dokulu
Haslığından yere yapışır çulu
Açar kesesini mahurga dolu
Gürler her taraftan gümanı fakir

Hodundan kırılmış yoktur tavası
Helva pişirmeye çoktur havası
Arpadan ketesi cadı yufkası
Kesmez ocağından dumanı fakir

Metinde para yerine “mahurga” kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca Türkçede kullanılan “heves” kelimesi “e > a” değişimi ile “havas” olmuştur.

Allah sen yetiştir bir okka şeker
Şekeri olmayan nice keyf çeker
Malsız kotan sürer tohumuz eker
Düşünde tığı eder harmanı fakir

Bayramda pişirir evelek kabak
Arar ki doldura bulamaz tabak
Taze tencerenin vitisine bak
Zevk ile geçirir zamanı fakir

Hıfzı bu fakirlik demirden yaydır
İndullahta zengin fakire taydır

Dünyada yoksuldur ahrette baydır
Şükretse kazanır imanı fakir (s.77-78)

Metinde “*ağırlık birimi*” olarak “*okka*”, “*büyük baş hayvan*” yerine “*mal*”, “*zengin*” yerine ise “*bay*” kelimelerini kullanılmıştır.

TÜTÜN TİRYAKİSİ

Gör zengin hevesini
Hastan giyer libasını
İçer tütünün hasını
Yatar döşeğin enine

Kesmeye gelmez gümanı
Ah eder çıkar dumanı
Daha kesilir âmânı
Dalar tavuğun pinine

Metinde “*elbise*” yerine “*libas*”, “*en üstün*” yerine “*has*” kelimesi kullanılmıştır.

O da duhan, bu da duhan
Akıl etti Salih Ruhan
Tütündür evini yıkan
Kaldı sahanın birine

Mamısı da içer lüle
Umarım Allah’tan öle
Lülesi ellere kala
İçen der rahmet canına (79-80)

Metinde “*içilen nesne*” yerine “*lüle*” kullanılmış, halbuki lüle, tütün çubuğu, pipo, nargile vb.nin ucuna takılan, tütün konulan yuva anlamındadır. Burada şairce bir anlam olsa gerek.

BEDDUA

Sefil HIFZI baktı fala
Çifte yârin eller ala
Cemdeğin kuşlara kala
Bölüm bölüm bölünesin (s.81)

Metinde insan ve hayvan ölüsü yerine geçen “cendek” kelimesi “cemdek” şeklinde telaffuz edilmiştir.

1915 AĞIDI

Sustu şad bülbüller çıktı dühanlar
Kalmış hâr elinde nice Gülhanlar
Hani vezir misli devletli hanlar
Küffara terk etmiş köşkün binası

Olmaz böyle zulüm bir padişahta
Can dayanmaz bu figanda bu âhta
Çok avcı âh çeker ağlar avgâhta
Zalim terlan çöle salmış sonasın

Metinde “*duman*” kelimesi yerine “*dühan*”, “*diken*” yerine “*hâr*”, “*gül bahçesi*” yerine “*gülhan*”, “*av mekânı, av alanı*” yerine “*avgâh*”, “*kuş*” yerine “*terlan*” kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca bir cins dışı ördek anlamına gelen “*suna*” yerine “u > o” değişimi neticesinde oluşturulan “*sona*” kullanılmıştır.

1915'DE GELEN ORDUYA

Gürler Alman topu oynar felekler
Yerde insan ağlar gökte melekler
Havada kuşlar hem suda semekler
Koptu Nuh Tufanı dumandır bugün

Enver Paşa paşaların zireği
İşiten düşmanın titrer yüreği
Hürriyet mülkünün orta direği
Sakla Bar-i Huda amandır bugün

Şerine değmeden Erzurum yeli
Tamam, elden gitti Uruset eli
Vurunca ordumuz kırıldı beli
Der HIFZI isyana pişmandır bugün (s.85-86)

Metinde “*balık*” kelimesi yerine “*semek*” kelimesi kullanılmıştır. Âşık Hıfzı, Enver Paşa'ya “*zirek*” (en akıllı, en uyanık) diyerek ona ayrı bir değer vermiş ve onu farklı bir yere kondurmuştur. “*Uruset*” (Rusya) kelimesi “ı” ile başladığı için Türkçe kurala uydurmak için başa bir ünlü getirilmiştir.

BU DÜNYA

Kimi yağa bala indirmez başı
 Kimisine vermez doyunca aş
 Kimisi beğenmez kutnu kumaşı
 Kimine vermez keteni bu dünya (s.90)

Metinde geçen “*kutnu kumaş*”, “pamuktan yapılmış kumaş anlamında kullanılmıştır.

Sonuç

Âşık Sıtkı, kısa ömrüne rağmen, geride ölmez eserler dediğimiz şiirlerini bırakarak, Mevlânâ'nın “*öldükten sonra da yaşamak istiyorsanız, ölmez eserler bırakınız*” sözünün en önemli uygulayıcılarından biri olmuştur. Şairimiz geride bıraktığı ölmez eser dediğimiz şiirlerinin yanında, daha sonraki vatansever nesiller tarafından örnek alınacak ve ailesi tarafından övünülecek, iftihar edilecek bir yaşantıyla yurdunu, ülkesini savunmak uğruna hayatını feda etmekten bir an bile tereddüt etmemiştir. Genç yaşta Ermeni çeteciler tarafından işkencelere maruz bırakılarak şehit edilmesi bu durumun en açık göstergesidir. Aldığı eğitim ve Allah vergisi yeteneğiyle Halk Edebiyatının birçok türünde eserler vermiştir. Şiirlerinde kullandığı terimlerden de anlaşılacağı üzere Arapça ve Farsça'ya vakıf bir kişiliğe sahiptir. Yeri geldiğinde de bu dillere mahsus kelimeleri ustaca kullanmıştır. Şiirlerinde yaşadığı dönemin Türkçesine hâkim olmanın yanında Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan “*koşa*” (*çifte, ikiz*), “*şol*” gibi kelimelere de yer vermiştir. Eserlerinde bölge ağzında sıkça görülen “*göçüşme*” (*metatez*) dediğimiz seslerin ve hecelerin yer değiştirmesi “*merhem - melhem*” ; Türkçede kelime başında bulunmayan (*c, ğ, l, m, r, v, r, z*) (Ergin, 2013: 59) seslerin başlarına ünlü getirilerek “*Rus - Uruset vb.*” kelimeleri Türkçe kuralına uydurmaya çalışmıştır.

Sözlük

acı şerbet: Ölüm vaktinin gelmesi.

ataş : Ateş

ayn : Göz

ayvan : Eyvan, Bir tarafı dışarıya açık olan oda, balkon, teras.

bala : Çocuk, yavru, küçücük.

balalı kumru: Yavrusu olan kumru.

bara düş-: Meyve vermeye başlamak.

bay : Zengin

- bikes : Kimsesiz.
 canşeheri: Sağlık, sıhhat
 cemdek : Cendek, insan ya da hayvan ölüsü.
 çalkan- : Çalkalama işine konu olmak, çalkalanmak.
 digar : Allah, Tanrı.
 doluk : Dolmuş, ağlamak üzere olma hâli.
 domurcuk: Tomurcuk
 döşür- : Toplamak.
 duhan : Duman
 dübân : Duman ??
 elvan : Türlü türlü renklerde olan.
 esbab : Elbise, (mec. Kefen).
 ev- : Acele etmek, acele ettirmek.
 evelek : Yaprakları yenebilen, tohumlarından da çay yapılan
 ispanağa benzeyen bir çeşit ot, labada.
 eyce : İyice
 eyn : Sırt
 fatiha ver-: Fatiha okumak.
 fülful :Kara biber.
 geçten uyan- :Sonradan akli başına gelmek.
 geda : Dilenci, yoksul.
 görest- : Göresi gelmek, Arzulamak
 gülşan : Gül bahçesi.
 güman : Umut, şüphe, sezme.
 güveg : Güvey, damat
 hafet- :Korkmak, ürkmek, irkilmek.
 hana : Hane, ev
 hanı : Hani
 hâr danesi: 1. Aşısız ağacın meyvesinin taneleri. 2. Diken.
 has : En üstün, en iyi
 havas: İstek, arzu, şevk.
 hele : Şimdilik, şu ana kadar.
 helek ol- Yok olmak, ölmek.
 hod : Bir nesnenin bağlantı noktası.
 kal- : Kalmak, oyalanmak, vakit geçirmek, herhangi bir
 durumu sürdürmek.
 kapı baca: Kapı pencere, kısaca ev
 kete : Yağlı, mayalı ya da mayasız hamurdan yapıлып küldede
 pişirilen çörek.
 kimin : Gibi
 koşa : İki, çift, ikiz (Ergin, 1997: 79)
 kotan : Pulluk, büyük saban

- kotan sür-: pullukla, sabanla çift sürmek, çiftçilik yapmak.
kutnu kumaş: Pamuktan yapılmış kumaş, pamuklu kumaş
küşat : Güzellik, hoşluk.
leşker : Asker, ordu.
lüle : Tütün çubuğu, pipo, nargile vb.nin ucuna takılan, tütün konulan yuva.
mahurga: Para
mal : Büyükbaş hayvan.
maral : Dişi geyik, meral
melhem: Merhem
meskan : Mesken.
murgu : Bir cins kuş.
nar : Ateş
ol : O, Allah, Tanrı.
penah : Sığınma, sığınacak yer.
perlen- : Yiyeceklerin üstünün küflenmesi, pas tutmak
pin : Kümes hayvanı barınağı.
rizigar : Zaman, devir
semek : Balık.
sergerden: Şaşkın, avare
sona :Suna, bir cins dişi ördek.
süftugu (güft ü gu): Dedikodu. Dile dolamak, peleseng??
süsen : Yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu bir süs bitkisi, susam.
şahan : Şahin, şahin kuşu.
şamadan:İçine, üzerine mum yerleştirilen, mumu yakılarak aydınlanma aracı olarak kullanılan, metal destek, ayak.
şefki : Şevk, heves, istek, arzu.
şem : Mum.
şememe: Güzel kokulu bir tür küçük kavun.
taş yastık: Mezar
tay : Akran, eşit yaşta olan.
telek : Kuş ve tavuk gibi hayvanların tüyleri.
terlan : Sarı renkli, büyük peçeli, kartala benzer bir çeşit avcı kuşu.
tez- : Kaçmak.
tezlen- : Çabuklaştırılmak
tığ : Savrulmamış harman tınazı.
tuta gör-: Tutu vermek, tutmak.
tüba (tuba): cennette bulunduğu inanılan, kökü yukarıda, dalları aşağıda büyük birağaç.

- tülek : Açıkgöz, kurnaz, düzenci.
uğru : Hırsız (Dilçin, 1983:217)
uruset : Rusya.
uyart- : İkaz etmek, uyandırmak.
ürişan : Parlak, çok aydınlık.
vird al- : Allah'a kalpten zikretmek, Zikretmek amacıyla Allah'ı dilinden düşürmemek.
vird ol- : Zikir edilmek
viti : Kimyasal nedenlerden dolayı beyazlaşmak, beyazlanmak.
yâd avcı: Yabancı avcı.
yas çek-: Yas tutmak.
zernişan: Kılıç, kalemtraş gibi şeyler üzerine kakma altınla yapılan işleme, süs, yazı.
zirek : Zeki, anlayışlı, uyanık (Develioğlu, 2010: 1386)

Kaynakça

- Alptekin, A. B., Şimşek, E. (1989). *Türk Folkloru Araştırmaları 1989, Kağızmanlı Hıfzı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
Derlemeler Sözlüğü (2009). TDK Yayınları, Cilt I-VI, Ankara.
Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
Küçük, S. (2007). *Kağızmanlı Hıfzı Hayatı - Sanatı – Şiirleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
İmlâ Kılavuzu (1996). TDK Yayınları, Ankara.
Türkçe Sözlük (1998). TDK Yayınları, Cilt I, Ankara.
----- (2012). TDK Yayınları, Ankara.